

Казакова Є.С.

Національний університет цивільного захисту України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТІСТЮ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВІТАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКАНОЇ COVID-19

Сьогодні будь-якого українця – це щоденна боротьба. Боротьба з вірусом, боротьба зі своєю тривогою та розгубленістю, боротьба з побутовими проблемами і інакше.

Так, станом на лютий 2023 року в Україні налічувалося 5382095 занедужавших, з них померлих – 111175 осіб. Коронавірусна інфекція Covid-19 (пневмонія нового типу) вперше була діагностована 3 березня 2020 року в Чернівцях. 13 березня було зафіксовано перший летальний випадок внаслідок коронавірусної інфекції [3].

В статті розглядається питання прийняття рішень під впливом вітальної загрози викликані коронавірусною хворобою COVID-19 у осіб різної вікової категорії. Представлено огляд ряду положень психологічної теорії прийняття рішень. Розглянутий у статті матеріал свідчить про те, що прийняття рішень є складним психологічним процесом, що охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з поведінкою людини при вирішенні особистих і ділових проблем.

В дослідженні продемонстровано як люди різної вікової категорії приймають рішення під впливом пандемії COVID-19.

Прийняття рішень в умовах невизначеності базується на ймовірності різних варіантів розвитку подій. У цьому випадку суб'єкти керуються, з одного боку, своєю схильністю до ризику, а з іншого – критеріями відбору.

Прийняття рішень в умовах ризику базується на тому, що кожному випадку розвитку події приписується ймовірність його реалізації. Це дозволяє обмінюватися отриманими значеннями ефективності та вибирати реалізацію з найменшим рівнем ризику.

Поняття «рішення» розглядається у двох смислових контекстах: як результат певних процесів (висновок, зроблений вибір) і як сам процес, який призводить до певного результату (прийняття рішення, здійснення задумів). У словнику з етики «рішення» розглядаються як інтелектуальна фаза морального вибору; раціональна процедура моральної свідомості, яка здійснює вибір вчинку, віддаючи перевагу відповідним моральним цінностям і нормам. Правильність, оптимальність, гуманність морального рішення залежать від здатності людини приймати його зі знанням справи, що, в свою чергу, обумовлено особистим моральним досвідом, моральною культурою людини.

Ключові слова: пандемія, прийняття рішень, віковий аспект.

Постановка проблеми. У психології невизначеність трактується як ситуація з невідомими змінними, або відносно невідомість того, що відбувається.

Є. Крінчик розглядає ситуацію невизначеності як наявність неповної інформації про те, що відбувається тут і зараз у ситуаціях, коли необхідно прийняти рішення. Невизначеність стосується невизначеності стимулу та необхідності відрізнити його від багатьох подібних стимулів. Е. Лустіна розглядає невизначеність як ситуацію, коли в суб'єктивній свідомості індивіда не визначено ні способу прийняття рішення, ні бажаного результату.

Р. Халлман трактує невизначеність як подвійність, суперечливість і некогерентність вхідної інформації [5].

Серед українських дослідників проблеми невизначеності слід виділити роботу С. Максименко, в якій автор розглядає її як стан (процес), що виникає в контексті поєднання мінливості двох або більше психологічних явищ.

П. Лушин вважає, що невизначеними є ситуації які спонукають людину переживати перехідні стани позитивних емоцій у нових, неструктурованих, неоднозначних ситуаціях, розглядаючи їх як виклик, а не загрозу. Основними характеристиками ситуації невизначеності виступили: суб'єктивність сприйняття, незалежність від часу події (минуле – майбутнє), здатність впливати на психоемоційний стан особистості [4].

Причинами ситуації невизначеності виступають: ситуації вибору та прийняття певного рішення в житті, наявність декількох варіантів та

неможливість вибрати серед них; суперечність внутрішніх інстанцій особистості; відсутність плану дій, неточність у планах, нерозуміння, що і як зробити, неможливість передбачати результат та наслідки дій; невідомість самої ситуації або недовіра до інформації, загадковність, таємничість подій, невідповідність уявленням про ситуацію; невизначеність майбутнього, нестабільність; відсутність життєвого досвіду в певних ситуаціях та поява нових соціальних ролей [10].

Згідно з такого трактування поняття невизначеності, можна зробити висновок, що саме ситуація викликана коронавірусною хворобою COVID-19 є невизначеною для населення. Тому що, не має поняття коли пандемія піде на спад, коли перестане мутувати нові штами, коли буде менше летальних випадків та взагалі фактів на захворювання.

При прийнятті рішень в особливо складних ситуаціях, які вимагають високого рівня інтуїції, розуму, рішучості та надзвичайних здібностей, роль профілю абсолютно очевидна. У багатьох випадках рівень освіти, кваліфікація та досвід роботи не настільки важливі, як особисті якості людини, яка приймає рішення. Індивідуальні відмінності або характеристики осіб, які приймають рішення, можуть впливати на цей процес [11].

У психологічному значенні прийняття рішень розглядається насамперед у контексті вирішення проблем і, зокрема, як процес формування мисленнєвих операцій, що зменшують початкову невизначеність проблемної ситуації. У процесі прийняття рішень розрізняють етапи відкриття, формулювання та прийняття рішення для виконання рішення. Конкретизація поняття прийняття рішень залежить від рівня навчання (систематичний, функціональний, індивідуальний, діяльнісний), сфери навчання (пізнавальне, творче, операційне, прийняття управлінських рішень), психологічних механізмів прийняття рішень (вольовий, інтелектуальні емоційні, імовірнісні) рішення тощо). Рішення оцінюються за параметрами їх якості та ефективності, психологічної та логічної складності. Згідно з плануванням прийняття рішень, типова структура поведінки людини в процесі прийняття рішення полягає в тому, щоб розділити початкову проблему на набір більш простих проміжних проблем [11].

Також одним із останніх напрямів досліджень у різних наукових галузях є вивчення особливостей прийняття рішень у багатьох сферах людської діяльності, особливо в кризових ситуаціях, які на даний час актуальні для нашого населення. При-

йняття рішення – це процес, який починається з констатації виникнення проблемної ситуації та завершується вибором рішення, тобто вибором дії, яка спрямована на усунення проблемної ситуації. В теорії управління виділяють три основні моделі прийняття рішень: класична модель; поведінкова модель; ірраціональна модель. Класична модель спирається на поняття «раціональності» в прийнятті рішень. Передбачається, що особа, яка приймає рішення повинна бути абсолютно об'єктивною і логічною, мати чітку мету, усі її дії в процесі прийняття рішень спрямовані на вибір найкращої альтернативи. Поведінкова модель. На відміну від класичної, поведінкова модель має такі основні характеристики: особа, яка приймає рішення, не має повної інформації щодо ситуації прийняття рішення; особа, яка приймає рішення, не має повної інформації щодо всіх можливих альтернатив; особа, яка приймає рішення, не здатна або не схильна (або і те, і інше) передбачити наслідки реалізації кожної можливої альтернативи. Ірраціональна модель ґрунтується на передбаченні, що рішення приймаються ще до того, як досліджуються альтернативи. Ірраціональна модель найчастіше застосовується:

а) для вирішення принципово нових, незвичайних рішень, таких, які важко піддаються вирішенню;

б) для вирішення проблем в умовах дефіциту часу;

в) коли менеджер або група менеджерів мають достатньо влади, аби нав'язати своє рішення [9].

Дослідники перерахували деякі риси особистості, які впливають на процес прийняття рішень. Відзначено роль особистісної креативності, емоційної стійкості, схильності до ризику, домагань, самоповаги, екстравертності-інтроверсії та ін. Найявні вітчизняні дані показують, що чим складнішим і відповідальнішим є прийняття рішень, тим яскравішим є профільний ефект. У більш простих випадках рішення часто приймаються за єдиним алгоритмом, тим самим вирівнюючи профіль особистості [8].

Відповідно до моделі, розробленої дослідниками, стиль прийняття рішень залежить від двох параметрів: ціннісної орієнтації та толерантності до невизначеності.

Ціннісна орієнтація стосується ступеня, до якого індивід під час прийняття рішення зосереджується на завданні та його технічних аспектах або на людських і соціальних аспектах проблеми [2]. Прийняття рішення – це бажаний

результат вибору остаточного курсу дій, який може призвести до результату [11].

Метою цієї статті є вивчення стиля прийняття рішень особистості під впливом вітальної загрози викликаного захворюваності на COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Ми спостерігаємо вплив на усі складові життя населення і в залежності від сприйняття загрози COVID-19 можна виділити 2 категорії: більш стурбовані ситуацією навколо пандемії та ті, хто адекватно пристосовуються до реалій життя під час пандемії [7].

За допомогою Мельбурнського опитувальника прийняття рішень (МОПР) в адаптації Корнілової Т.В. було проведене дослідження особливостей стиля прийняття рішень у чоловіків та жінок під час пандемії COVID-19 було.

Мельбурнський опитувальник прийняття рішень включає в себе 4 шкали: пильність, уникнення, прокрастинація та над пильність.

Уникнення – це захисний механізм психіки, який полягає в ухиленні (відмові, уникненні) ситуацій та джерел неприємного впливу. Реакція уникнення (англ. Escape-response) – це вид оборонних реакцій, що виникають у відповідь на негативні емоційні подразники, як дії, спрямовані на запобігання такого роздратування. Розрізняють активні та пасивні реакції уникнення. Уникнення має оборонний характер. Водночас особа, яка приймає рішення, уникає конфлікту, перекладаючи відповідальність на когось іншого або створюючи бажані обґрунтування для уникнення небажаної альтернативи. Захисне уникнення пов'язано з неповною та упередженою оцінкою інформації. Це зазвичай призводить до помилкових рішень. Оборонне уникнення пов'язане з високим стресом.

Уникання – це поведінка людини, за якої вона ухиляється від ситуацій, які її лякають. Також униканням називають стратегію поведінки в конфліктних ситуаціях, коли людина відмовляється співпрацювати із опонентами в пошуках компромісу і не намагається довести свою думку. Зазвичай стратегія уникання обирається з таких причин: – предмет конфлікту для суб'єкта є несуттєвим і результат суперечки його мало цікавить; – суб'єкт відчуває безвихідь виходячи з того, що в опонента більше можливостей вирішити конфлікт на свою користь; – суб'єкт намагається затягнути вирішення конфлікту.

Надпильність також супроводжується станом підвищеної тривожності, аномально підвищеним збудженням, гострою чутливістю до подразників

та постійним пошуком загроз у довкіллі. У стані надпильності особа, що приймає рішення, гарячково шукає вихід із загрозової ситуації. Через стан тимчасового тиску, особа, яка приймає рішення, імпульсивно приймає поспішні рішення, які, на її думку, обіцяють негайне полегшення. Пошук альтернатив ігнорується через емоційне хвилювання, завзяття та обмеження уваги. В екстремальній формі надпильністю є «панічний» стан, в якому особа, яка приймає рішення, постійно коливається між неприємними альтернативами. Така гіперчутливість пов'язана з важким емоційним стресом. Глибоке теоретичне обґрунтування, встановлена змістовна валідність та доведена надійність шкал забезпечили широке використання цього опитувальника в процесах дослідження психології прийняття рішень. Водночас такі важливі поняття, як готовність і/або схильність до ризику як один з аспектів подолання невизначеності не охоплюється цим опитувальником і тому виникає потреба створення й використання інших діагностичних засобів [6].

Отже, враховуючи вищезазначене, 243 особи, які взяли участь в нашому дослідженні, ми розділили на чотири групи випробуваних за віком (1 група – 16–24 роки; 2 група – 25–35 років; 3 група – 36–44 роки; 4 група – 45–60 років), а також за статтю на дві групи (чоловіки та жінки).

Для отримання результатів використовували математично-статистичний метод t-критерій Стюдента для порівняння двох незалежних вибірок, було використано для аналізу результатів дослідження та їх обробка здійснювалася за допомогою комп'ютерної програми SPSS for Windows 15.

Результати наведені у табл. 1–4.

За шкалами «Пильність», «Уникнення», «Прокрастинація» та «Над пильність» не виявлені достовірні розбіжності, тобто характеристики які відображають фактори прийняття рішень, притаманні досліджуваним обох груп в рівній мірі.

На нашу думку, це може свідчити лише про те, що саме вік впливає на такі результати. Тобто молоді люди спроможні до саморегуляції своїх емоційних станів, ставлення до себе теж набуває більш стійкого позитивного змісту. Почуття, формуючись в узагальненому вигляді, поєднуються зі знаннями і виражають більш-менш стійкі світоглядні настанови. Тому даний віковий період чутливий до формування світогляду як системи стійких переконань. Значне місце в ньому займає моральна орієнтація як ставлення до людей, норми поведінки тощо. Моральна свідомість в

Таблиця 1

Показники за шкалами Мельбурнського опитувальника прийняття рішень у чоловіків та жінок: 16–24 років

Шкали	М	Ж	t	p-рівень
Пильність	14,68±2,49	14,50±2,46	0,23	0,820
Уникнення	10,40±2,06	10,40±2,69	0,00	1,000
Прокрастинація	8,73±2,18	8,54±2,64	0,36	0,722
Надпильність	9,53±1,87	8,94±2,39	1,02	0,315

юнацькому віці піднімається до ступеня стійких моральних переконань, що уможливило свідому регуляцію поведінки. За дослідженнями американського психолога Л. Кольберга, автора теорії морального розвитку, юнацький вік характеризується досягненням особистістю постконвенційного рівня. На думку Л. Кольберга, особистість досягає рівня справжньої моральності не раніше 20-ти років. Початок юнацького періоду характеризується виокремленням інтересів, які стають більш серйозними, зрілими та стійкими [1].

У табл. 2 за шкалою «Надпильність» у чоловіків та жінок ранньої дорослості прослідковуються достовірне підвищення у групі жінок, що свідчить про значній вираженості над пильності, як фактора прийняття рішень, який не включає інтелектуального орієнтування пошуку вихода із дилеми. Над пильність забезпечує імпульсивне прийняття рішень, що може говорити про вірогідність уникнення проблеми, а в екстремальних ситуаціях реалізується як «паніка» у виборі між альтернативами.

На початку раннього дорослого віку остаточно завершується зростання та дозрівання організму, людина досягає вершини своїх фізичних можливостей, так триває до 30 років, потім починається їх повільний малопомітний спад. В цьому віці

на психіку впливають як нормативні (передбачувані), так і ненормативні (несподівані) події, які можуть спричинити стресові реакції. Сильнішу реакцію напруження викликають непрогнозовані стресогенні події.

У табл. 3 представлені результати Мельбурнського опитувальника прийняття рішень у чоловіків та жінок 36–44 років. Згідно отриманих балів, ми бачимо що за шкалою «Уникнення» більший бал мають чоловіки, що свідчить про перекладання відповідальності у прийнятті рішень, про те що чоловіки таким чином захищають себе від хвилювань та пошуку рішень, також уникають ризика невдачі при невірному виборі.

Водночас, спостерігається високий бал у чоловіків за шкалою «Надпильність», що говорить про невпевненість у своїх рішеннях, часті вагання та бажання радитися з іншими, для знаходження оптимального рішення. Але такі вагання зачасту, не приносять користі і зазвичай рішення не приймається взагалі.

Такі дані чоловіків 36–44 років, говорять про те, що вони втратили опору під ногами, в тому плані, що не можуть приймати рішення самостійно, вони потребують поради чи шукають вагомий альтернативи при прийнятті рішень.

Таблиця 2

Показники за шкалами Мельбурнського опитувальника прийняття рішень у чоловіків та жінок: 25–35 років

Шкали	М	Ж	t	p-рівень
Пильність	13,75±3,19	15,25±2,12	1,543	0,139
Уникнення	10,75±1,96	11,38±2,68	0,922	0,366
Прокрастинація	9,00±2,17	9,67±2,29	0,927	0,363
Надпильність	7,75±1,82	9,51±2,12	3,81	0,001

Таблиця 3

Показники за шкалами Мельбурнського опитувальника прийняття рішень у чоловіків та жінок: 36–44 років

Шкали	М	Ж	t	p-рівень
Пильність	15,10±2,60	15,33±2,16	0,46	0,650
Уникнення	12,01±2,60	9,52±1,64	4,26	0,000
Прокрастинація	8,00±2,18	8,20±1,88	0,31	0,762
Надпильність	9,75±2,21	7,88±1,42	3,66	0,001

Показники за шкалами Мельбурнського опитувальника прийняття рішень у чоловіків та жінок: 45–60 років

Шкали	М	Ж	t	p-рівень
Пильність	16,0±1,62	14,38±2,32	2,72	0,012
Уникнення	9,78±1,34	10,02±2,92	0,357	0,724
Прокрастинація	9,75±2,65	8,91±2,71	1,09	0,289
Надпильність	6,51±1,14	9,10±1,84	5,99	0,000

За результатами чоловіків та жінок 45–60 років є певні відмінності за шкалами «Пильність» та «Над пильність». Дуже цікавий факт, що за шкалою «Пильність» більший показник мають чоловіки, а за шкалою «Над пильність» високий показник спостерігається у жінок.

Тобто чоловіки при прийнятті рішень в даній віковій категорії відносяться до продуктивного показника. Вони якісно осмислюють проблему, аналізують поглиблено інформацію та обирають альтернативу рішень.

А жінки, в свою чергу, навпаки на фоні негативного досвіду невдалих рішень мають над пильність, яка свідчить про обережність, часті вагання при виборі альтернатив для прийняття рішень та такі вагання і невпевненість у своїх рішеннях, зазвичай не призводять до кінцевого прийняття рішень.

На нашу думку, ці результати свідчать про те, що жінки в даній віковій категорії більш піддаються негативному впливу навколо пандемії COVID-19 та гублять впевненість у своїх діях, на відміну від чоловіків, які чітко мають уявлення про свої дії та рішення.

Висновки. Дослідження прийняття рішень чоловіків та жінок різної вікової категорії пока-

зали, що у осіб молодого віку відсутні будь які відмінності в залежності від статті. Що на нашу думку, дає зробити висновок про можливість, що під час пандемії молоді люди більшою мірою мотивовані пошуком нових вражень, інформації, різноманітних задовольень, шляхів самореалізації, покращенням матеріального становища, підвищенням соціального престижу та професійного статусу. Ці потреби, мотиви та цінності є характерними для осіб даного віку. У зв'язку з цим, ми думаємо, що завдяки своєму віку молоді люди не сильно стурбовані навколишньою ситуацією та швидко можуть адаптуватися до нових умов життя.

Люди середнього віку мають чіткі відмінності, де можна вказати на те, що чоловіки більш стійко тримаються в кризовій ситуації аніж жінки, бо емоційні хвилювання та переживання жінок не дають їм змоги приймати рішення і бути впевненими в їх правильності.

Перспективою подальшого дослідження планується глибоке вивчення психологічних особливостей прийняття рішень під час впливу коронавірусної хвороби викликаной COVID-19 одночасно із ціннісно-сміисловою сферою особистості.

Список літератури:

1. Вікова психологія. Навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
2. Корж Н. В. Проблема ценностей и установок в социологии. Вопросы современной науки и практики. *Университет им. В. И. Вернадского*. № 3 (34). 2011. С. 327–332.
3. Коронавірус в Україні. Мінфін. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/>
3. Лушин П. В. Невизначеність і типи ставлення до неї: ситуація психологічної допомоги. Психологічне консультування і психотерапія. 2016. С. 33–40.
4. Мельник Ю., Ющенко В., Резнік А. Психологічна характеристика ситуації невизначеності в життєвому просторі особистості. *Габітус*. 2021. № 21. С. 83–87.
5. Методика: Мельбурнський опросник принятия решений. URL: <https://sites.google.com/site/test300m/morp>
6. Оніщенко Н. В., Казакова Є. С. Психологічні особливості сприйняття ситуації навколо пандемії COVID-19: *Проблеми екстремальної та кризової психології 2021*. № 2(2). С. 6–18.
7. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. Київ: Каф., 2013. 381 с.

8. Соціально-психологічні аспекти прийняття управлінських рішень. URL: <https://studfile.net/preview/9081580/page:18/>

9. Melnyk Y. Оцінка особистістю життєвої ситуації як невизначеної в різних сферах її життєдіяльності. *Psychological journal*. 2019. Т. 11, № 5. С. 191–202.

10. Rowe AJ, Mason R. O. *Managing with Style: A Guide to Understanding, Assessing and Improving Decision Making*. San Francisco, CA: Jossey – Bass, 1987.

Kazakova Ye.S. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONAL DECISION-MAKING IN THE CONDITIONS OF THE WELCOME THREAT CAUSED BY COVID-19

The present of any Ukrainian is a daily struggle. Fighting the virus, fighting your anxiety and confusion, fighting household problems and otherwise.

Thus, as of February 2023, there were 5,382,095 sick people in Ukraine, and 111,175 of them died. The Covid-19 coronavirus infection (pneumonia of a new type) was first diagnosed on March 3, 2020 in Chernivtsi. On March 13, the first death due to a coronavirus infection was recorded.

The article examines the issue of decision-making under the influence of the welcome threat caused by the coronavirus disease COVID-19, in people of different age categories. An overview of a number of provisions of the psychological theory of decision-making is presented. The material discussed in the article shows that decision-making is a complex psychological process that covers a wide range of issues related to human behavior in solving personal and business problems.

The study demonstrates how people of different age groups make decisions under the influence of the COVID-19 pandemic.

Decision-making in conditions of uncertainty is based on the probability of different options for the development of unknown events. In this case, subjects are guided, on the one hand, by their risk appetite, and on the other, by selection criteria.

Decision-making under risk conditions is based on the fact that each case of the development of an event is assigned a probability of its realization. This allows you to exchange the obtained performance values and choose the implementation with the lowest level of risk. The concept of "decision" is considered in two semantic contexts: as the result of certain processes (a conclusion, a choice made) and as the process itself that leads to a certain result (making a decision, implementing ideas. In the dictionary of ethics, decisions are considered as "the intellectual phase of a moral choice; a rational procedure of moral consciousness that chooses an act, giving preference to the corresponding moral values and norms. The correctness, optimality, and humanity of a moral decision depend on a person's ability to make it with knowledge of the matter, which, in turn, is determined by a person's personal moral experience, moral culture.

Key words: *pandemic, decision-making, age aspect.*